

SLÅTTERARBETET FÖRR I TIDEN.

Av Ernst Lundbäck

I min hemby Ytterbyn i Kalix började man med slåtterarbetet på myrar-na omkring den 10 juli. Ett allmänt talesätt var: "Om du har börjat med höbärgningen på Herman-dagen den 12 juli och fått den färdig till Helena-dagen den 18 augusti, då har den gått bra.

För igångsättningen av slåtterarbetet hade man två uttryck: "gja opa äindje" eller "byri å bäri", gå på äng(et), börja bärga. Man kunde också säga "byri ve bärningän", börja med bärgningen. Själva arbetet betecknades med "bärninga", bärgningen, eller "slått" slåttern och slåttertiden med "bärningstän" bärgningstiden.

Förberedelser för slåttern.

Redan på hösten eller vintern före den sommar slåttern skulle äga rum, måste man skaffa virke till "räfshalsar" (räfskamar), räfspinnar och lieorv, för att virket skulle kunna torka. Räfshalsar gjordes av lämpligt självkrökta björkstammar och pinnarna av rönn. Räfsans skaft "räfstyget" var av furu, lieorvet av gran. I ordet räfstyg har den sere stavelsen betydelsen redskap liksom i verktyg, tygmateriel (militärterm) etc.

Liarna lämnades ~~också~~ in på vintern hos någon "läisme", liesmed, för att hinna bli smidda till höbärgningen. En liesmed bodde i Fallfors och en annan i Storträsk, "Fällfårsjsmen" och "Ståortresksmen". När den förre flyttade till Näsbyn, kallades han "Nesbismen". Eggen på liarna hade under föregående sommars slåtter blivit slö, och måste därför smidas tunnare. Viktigt var också, att liarna härdades rätt. Var de för litet härdade, blev lien "bläot" blöt och blev svår att hålla vass, och var den för mycket härdad, blev det ofta "Skjal" skal i eggen, och lien gick lätt av, om spetsen råkade gå ner i marken eller träffa något fast föremål.

Till förberedelserna hörde också att reparera och ställa i ordning alla slåtterredskap och övrig utrustning för slåtterarbetet. Det kallades att "låga till äindjesdåon" laga till ängesdonen. Även laggkär, kontar, skodon och ängeskläder kunde behöva ses över.

Lien.

När liarna hämtats hos smeden, bands de fast på lieorv. Långt tillbaka i tiden gjordes fastbindningen med rottågor men sedan med kluven rottin

Det var viktigt, att lien bands fast med riktig vinkel mot orvet. Blev vinkeln för stor, skar lien dåligt vid mejningen: man fick hugga av gräset "hågg å grese". Lien sades vara "öutabak", "utåt baken" = för långt bakåt. Var vinkeln för liten, var lien "ina" eller "inabote" inåt eller inåtbunden. Då skar den visserligen bra, men man fick för litet gräs med . vid varje slag. För att få den rätta vinkeln prövade man inställningen av lien mot en dörrpost. Lieorvet med lien ställdes mot dörrposten, med ett finger markerade man, var liens "orvände" stod, svängde sedan lien, så att spetsen stod vid fingret. Om liens spets träffade fingret en tum ovanför fingerspetsen, då var lien rätt inställd och kunde bindas. "Bäind opa läian" var uttrycket för detta arbete (binda på liarna). Mellan rottingen och lien slog man in en träkil, för att lien skulle sitta riktigt fast på orvet.

När lien var påbunden, slipades den på en slipsten, först på översidan, tills eggen var framslipad eller man hade fått en liten råegg på baksidan. Sedan slipades baksidan mycket lätt och försiktigt, så att man fick bort råeggen. I fortsättningen på slättern hölls lien vass med brynsten och stryksten. Det kallades att "hål wásst", hålla vasst.

Att vässa lien med brynsten, hette "weti läian", och med stryksten (bryne) "ströök läian", stryka lien. Vanligtvis vättjades ~~xxxxströök~~ vättja lien, lien på morgonen, innan man började slå, och på middagen och någon gång på eftermiddagen, om man slog hela dagen. Dessemellan ströks den bara. En brynsten heter på kalixmål "i siit" och ett bryne "in strööksten", en sända eller sänna och en stryksten. Vid vättjningen med brynsten gned man eggens översida med "sitan", tills man fick en råegg på undersidan, "ráo", rá. Med pekfingret kände man efter, när "rá" framträdde. Råeggen avlägsnades sedan med några få slag av strykstenen. Nedsidans egg kallades "Hålegg" hålegg och baksidan "båkan", baken. Lieorvet var i regel gjort av gran med en självvuxen kvist som handtag för vänster hand. På armbågs avstånd från kvisten placerades en "knåp" knap. och från knäp räknat skulle orvet vara en armlängd långt. Orvet kunde alltså vara av olika längd alltefter den person, som skulle använda lien. I den nedre änden fasades orvet på lämpligt sätt, för att lien skulle få den rätta ställningen. Orvets översta del hette "blare" bladet och kvisten "kweistn". Vid kvisten fanns en grund fåra för tummen. Den del av lien, som bands över med rottingen, kallades "tjiore" tjudret. Knapen var utformad som en krok och kunde därför också användas som bördträ.

Vingen. På glest bevuxna myrängar måste man sätta en vinge över lien. Dess uppgift var att föra ihop det slagna gräset till en sträng, så att man slapp att räfsa mellan strängarna. Vingen gjordes av en smal, böjlig vidja och fick ungefär formen av en oval. På ovalen bands ett nät av metalltråd eller annan tråd. "Väingän", vingen var försedd med ett "väingjörn", vingjörn, som sträckte sig en bit utefter vingens nedre och övre sida. Vingjärnet var dessutom smitt med en vinkelställd kil, som slogs in mellan liens tjuder och orvet och hölls fast på detta sätt. Vingens längd var ungefär två tredjedelar av liens. När den var påsatt, måste den vara placerad något utanför liens bak, för att den inte skulle föra undan gräset, när man slog. Vingen fästhölls också med ett snöre, som gick från vingens övre del till knäpen på orvet.

Räfsan.

Som redan antytts, bestod räfsan av "räfstyg" och "räfshals". En "kårarefs", karlräfsa, hade längre "hals" (kam) än en "kunorefs", kvinnräfsa eller "bånsrefs", barnräfsa. Att förse en räfsa med pinnar kallades att "peinn refsa", pinna räfsan. Räfspinnens övre del täljdes i form av ett huvud "peinnhöure", pinnhuvudet, och dess nedre del vässades, för att räfsan lättare skulle tränga ner i grässvålen. Pinnens huvud doppades i trätjära och vreds och trängdes in i räfskammens hål. Därefter vässades den. Räfskammen och räfskaftet tjärades med trätjära, det senare endast ungefär en fot uppåt från räfskammen räknat. Härigenom förhindrades vatten att tränga in i räfsans nedre del.

Svegen.

En svege var ungefär 6 m lång och bestod av ett cirka 1 m. långt skaft "låmmän" och en ungefär 5 m lång "sladd", bestående av flätade björkvidjor. "Svegaämna" och "virjån", svegämnen och vidjor måste man ta under savningstiden på våren. Svegämnet var en självvuxen spädbjörk, som grenat sig i två undantagsvis tre grenar. Grenarna vreds eller tvinnades i hela sin längd och utökades med andra vridna björkvidjor, tills man fick en lagom lång svege. Vidjorna flätades och bildade ett ganska mjukt "rep". I "repänden" försågs svegen med en rännsnara "lööytj", lycka och ett handtag, format som en ring eller som en repände. Det kallades för "åtdrage" åtdraget. Svegen utom skaftet tjärades, för att svegen skulle hålla sig mjunk.

Blandbyttan.

Under den varma slåttertiden måste man ofta läska sig med någon dryck, vanligen med "blata", blanda. Denna förvarade man och förde med sig i ett njuförmigt laggkärl, försett med ett handtag. I laggkärllets övre vägg fanns ett oftast fyrkantigt hål, som stängdes med en svicka. Blandan bestod av en skvätt kärnmjölk, blandad med ganska mycket vatten.

Det var en läskande dryck, särskilt om kärnmjölken hade hunnit surna. Fanns det en kalkälla någonstans i närheten av slåttermynen, tog man endast kärnmjölken med sig hemifrån och blandade sedan ut den med kalkällvatten. Härigenom slapp man att bära en full och tung blandbytta ända hemifrån. Vattnet i kalkällorna var inte alltid så rent och välsmakande. Antingen var det järn- eller alunhaltigt. I senare fallet flöt rostfärgade klumpar på ytan. Man förde då dessa åt sidan med ett lämpligt redskap och silade vattnet med en bit gardinväv. Blandbyttan kallades "blatflaska", blandflaska, handtaget "årja", orga och svickan "sweicka". Blandflaskan måste oftast läggas i blöt före slåttern, emedan den hunnit torka och glesna under vintern.

Strykkärlet

På torra ängar måste man föra med sig ett strykkärl för brynsten och bryne. Lien och brynena måste vätas med vatten vid vässningen. Även strykkärlet måste man täta med vattendränkning, om det bestod av en träbytta. Många hade dock gjort sig strykkärl genom att sätta fast en grövre järntråd som handtag i en större plåtask.

Slog man på en blöt- eller illäng, "bläotäindj" eller "eilläindj" behövdes inget strykkärl. Då kunde man fukta lien och brynena direkt i myrvattnet.

Slätterarbetet.

För slåttern på myrarna klädde man sig i regel i gamla kläder, som man inte var så rädd om. Detsamma gällde om skodon. Det var en viss fördel, om skorna hade ett hål i botten, då kunde vattnet rinna ut utan större besvär, när man satte sig att vila eller äta. Näbbskor var vanliga. På underbenen kunde man ha ett slags damasker sydda av tyg och på fötterna gamla strumpor eller fotlappar, som måste lindas omkring foten med stor omsorg, för att man inte skulle få skavsår. För övrigt hade man även skohö i skorna, vilket skyddade foten. Karlarna gick ofta barfota och hade då bundit ihop byxbenen nedtill med ett snöre. Nackdelen med att gå barfota var, att man fick små sticksår kring fotlederna "kråkhacka" eller svårläkta spricksår i tålederna "tåhåga", tåhugg. Fick man tåhugg, lindade man över såret en ylletråd, som doppats i trätjära.

Kvinnorna brukade "stynta" kjolen, d.v.s. göra den kortare, för att den inte skulle sölas ned av det smutsiga myrvattnet. Kjolen hissades upp i knähöjd och knyttes fast med ett midjeband, som höll fast den i rätt läge. "Stööynt" stynta kommer av det fornsvenska ordet stunter=kort.

Första ängesdagen var kortare än övriga arbetsdagar. Man åt frukost hemma, innan man gick ut på slåttern. Man ville göra denna dag litet kortare, för att man inte skulle bli så "limin" ledbruten i kroppen på grund av det ovana och ensidiga arbetet med lien. Men följande dagar gick man ut redan vid 6-tiden på morgonen och arbetade till 7-tiden och ännu längre på kvällen.

Den första dagen måste man bära med sig mycket mycket utrustning: liar och räfsor, en extra lie och en extra räfsa, stryckkärl (ev)brynen och ev vingar. En extra lie och extra räfsa kallades "vörongläi" resp. "vörongrefs". Proviant måste man också ha med sig. Den bestod av tunnbröd och någon limpa, smör i en smörask, mjölk i en "mjölkhämtare" (mjölkspann) och kokhett kaffe i en literflaska, som omlindats med tidningspapper och en strumpa, för att ^{kaffet} skulle hålla sig varmt till middagen. Allt måste bäras, när man vandrade i väg. Liar och räfsor bars på ena axeln, den torra provianten i en kont på ryggen och blandflaskan antingen på ryggen eller i ena handen. Konten eller blandflaskan bars med ett "böltre", bördträ, som var utformat som en krok i ena änden, på vilken konten eller byttan kunde hakas på. Mjölk och fil hade man i blekhämtare eller emaljerade hämtare. Fil åt man i regel till frukost och behövde alltså inte ta med det den första dagen. Mjölk och smörgås ev med något pålägg var middagsmat. Ofta åt man också någon smörgås med mjölk eller fil till frampå eftermiddagen. Man hade tungt arbete och långa arbetsdagar och måste därför äta ofta och mycket.

Den första arbetsdagen var allt ängesfolk sysselsatt med att slå till frampå dagen. Efter middagsmålet fortsatte karlarna att slå, men kvinnorna tog till räfsan och ^{började att} räfsa inop det slagna höet till dyssjor, som fick torka till framåt kvällen. Innan man gick hem för dagen, sattes höet upp i små hopar. Det var också i regel kvinnogöra. Männen sysselsatte sig så mycket som möjligt med det tyngre arbetet att slå. På kalixmål heter dyssja "dysi" och att hopa höet "håop höge" eller bara "hååop" hopa.

Myrslåtter var besvärlig inte minst för alla insekter, som svärmade omkring slåtterfolket och stack och bet. Det var mygg, flugor, bromsar "blindingar" ett slags mindre bromsar. Särskilt besvärligt var det första dagen, då man skulle bära alla "grejerna" och man inte hade någon hand ledig. Man fick vrida på huvudet och ruska det på alla sätt och vis för att freda sig för "åte" åtet, som var det sammanfattande namnet för alla stickande och bitande flygfän: "möye" myggen, "flugin" flugorna "bremsan" bromsarna, "bläindingan" blindingar och senare "knåbben" knotten och "swiro" svidon småknott. Ibland kunde man också bli stucken av en "djeting" geting, om man kom för nära en "djeting-

bylla" getingbylla = getingbo.

Från och med andra dagen gick slätterarbetet i stort sett efter samma schema varje dag, om det var vackert väder. Man stegade i väg till arbetet redan kl. 6 på morgonen och slutade inte förrän kl. 7 e.m. Frukost åt man kl. 9 och middag kl. 1 e.m. samt aftonvard kl. 5 e.m. Man behövde knappast ha någon klocka med sig för att hålla reda på tiden: Ångvisslorna vid sågen och fabriken i Karlsborg "blåste" första gången kl. 0600 vid arbetets början, kl. 0900 för frukostuppehåll, kl. 10.00 för arbetets återupptagande, kl. 1300 och 1400 för att markera middagspaus och slutligen kl. 1800 för att ange, att arbetet för dagen var slut. Man hade 10 timmars arbetsdag i början av 1900-talet. Endast vid stark sydlig eller västlig vind kunde man inte höra ångvisslorna, i Ytterbyn med omnejd.

Vid vackert väder pågick slätterarbetet i regel efter följande ordning: alla slog med lie, tills det var frukostdags. Efter frukosten fortsatte karlarna att slå, medan kvinnorna och barnen fick sysselsätta sig med att "bre öut håopan" breda ut hoparna. Dessa vändes ~~XXXXXX~~ upp och ned, innan de breddes ut, för att det "råa" höet i den undre delen av hopen skulle torka lättare.

Ladningen

På eftermiddagen var höet så pass torrt, att det kunde "låras" ladas. På ett så högt ställe som möjligt i närheten av endyssa lades en svege ut på marken. Höet i dyssa efter dyssa räfsades ihop, fämnades och lades på svegen. Fämna "feem" gick så till att höet packades ihop med räfsan mot ena benet, tills man fick en räfsfam. Denna drogs ihop med den tvärställda räfskammen så mycket som möjligt, lyftes upp med räfsan och ena armen och bars till svegen. Fem räfsfamn rymdes i regel i en börda. När bördan var full, gick bördkarlen "bölkjarn" fram till "swegalyckan", drog upp denna i jämnhöjd med knäna och höll den fast mellan dessa, medan han packade bördan med händerna och mottog "swegalåmmän", som räcktes honom av "bölkunon" bördkvinnan från motsatta sidan av bördan. Bördkarlen trädde in "swegalåmmän" i lyckan, och bördkvinnan drog i åtdraget. Själv drog han också i "swegalåmmän", tills bördan blev fast åtdragen. Så tog han en "hösådd" hö-sudd = hötapp, pressade in den mellan "swegalåmmän" och "swegalyckan" för att få det behagligare för handen, som skulle hålla bördan, när han gick med den till ladan. Efter att ha spottat i händerna för att få ett fastare grepp om "swegalåmmän", fattade han denna och lyfte upp bördan på huvudet och axlarna. Det gällde då för bördkvinnan att i rätta ögonblicket, när bördan rullades framåt, hjälpa till med att lyfta på bördan "löft opa böla", för att bördkarlen skulle kunna få upp den på axlarna. Om en börda var rätt packad och formad, kunde

den bäras åtminstone, om det inte blåste för hårt, utan att man höll den fast med händerna eller räfsan. Men vanligen höll man bördan med vänster hand och styrde den med räfsan i höger hand. Om bördan endast kom upp på ryggen, blev den mycket svår och tung att bära. Den "hasade" ned ända till knäveckan, och höet kunde t.o.m. falla ut ur svegen. Man måste då lägga om "legg om" bördan.

När bördkarlen kom fram till ladan, vickade han bördan framåt genom ladudörren "lörodörn", klev in i ladan och kastade höet med händerna omkring i ladan samt trampade det. Om höet var rått, räknade man med att endast kunna lada en skrinda "i skräind" (10 bördor), och man måste då kasta upp höet mot väggarna och låta bli att trampa det. Det måste kunna "blåsnas" "blåssnes" i ladan av vinden, som trängde in genom de glestimrade väggarna och underifrån genom golvet, som inte heller var tätt. Ladorna hade också snedställda väggar, de var "havade" "håva", dels för att regn inte skulle tränga in med blåsten genom väggarna och dels för att rått hö skulle kunna vila litet på väggarna och inte packa sig så mycket. Blev rått hö för packat, blev det möjligt och otjänligt till foder. Rått hö brukade man salta vid ladningen.

Om det blev ovanligt mycket hö någon sommar, måste man lada genom taket. Ladudörren sattes då igen, och takbräderna togs av. Bördkarlen gick med bördan uppför en liten steg, fällde ned den i ladan uppfifrån. I ladan fanns då en kvinna eller ett eller flera barn, som kastade ut höet i ladan, trampade och packade det ända upp under takåsarna. När ladan var fullpackad, lades takbräderna tillbaka.

Om det var risk för att flödvatten skulle nå upp till höet i ladan höst eller vår, var ladan upphöjd genom att man lagt flera lag underlagsstockar under den, när den byggdes. För att bördkarlen skulle nå upp till ladudörren med sin börda, lade man ut "gångträn" "gjaktrera", som med sin ena ände stacks in genom en långsmal öppning i laduväggen på lämplig höjd under ladudörren. Den andra änden vilade på marken. Gångträna bildade härigenom ett slags lutande plan, som bördkarlen kunde gå på, när han kom till ladan. Det var viktigt att komma ihåg att ta bort gångträna och lägga dem på sidan av ladan eller under den, när ladningen var slut. Glömde man detta, blev det hart när omöjligt att komma intill ladudörren med skrindan, när man skulle köra hem höet på vintern.

Ett annat sätt att lada myrhö var att "bära ruko". Det praktiserades mest av invandrade finnar. Höet lades i form av famnar på två stänger, packades lagom och bars sedan av två karlar till ladan. Detta sätt att lada förekom endast sällan i Kalix-bygden. Det ansågs alltför arbetskrävande: två man måste ju bära bördan i stället för en, och mycket hö föll ned vid ladudörren, när man skulle ha in det ladan, och blev nedtrampat i den blöta myren.

På särskilt blöta myrar och träsk, där marken inte höll under bördkarl-
en, måste denne gå med ett slags skidor på fötterna "råotandrar" rot-
skidor. Ordet andur= skida är ett gammalt nordiskt ord, som bl.a.
förekommer i fornisländskan. Rotandrar gjordes av två smala trädstam-
mar, som framtill bands ihop till en spets och på mitten hade en
brädlapp "fjäotan" fjät som stöd för foten. Foten trädde in i en
tårem "i ööl" öla, när man ville gå med andern. Rotandrarna var bara un-
gefär fyra fot långa och kunde lätt släpas på marken, när man gick
med dem. Även trampor, tillverkade av vridna björkvidjor, kunde an-
vändas på villmyrarna "eillmöyrän". De var obekväma att gå med, efter-
som de var ganska breda, v ...

En fräkenmyr kunde ibland vara så vattenrik, att vattnet räckte ovan-
för knäna. Man vadade då i vattnet och skar av fräken med lien under
vattnet. Fräken flöt upp och samlades ihop och fördes i land med en
eller flera hässjestänger. Det kallades att "rinda i land" "räänd
i land". Det kunde också förekomma, att man sparade frakenslåttern på
särskilt vattenrika träsk till hösten, när vattnet hade frusit till
is, som bar. Man slog då den del av fräken, som stack upp ovanför isen
Olika slags myrslåtter

Med hänsyn till grässorter, som växte på myrarna, talade man om starr-
slåtter, fräken- och sältingslåtter. Dessa grässorter var lätta att
slå "lettslö" lättslagna. Hårdslagna "hålslö" var "lapphår" stagg och
"häringän" ett slags rödaktigt rörgräs, som växte på alunhaltiga myr-
områden, vilka endast tidvis stod under vatten. Detta gräs brukade
man likna vid järntråd. Marken utgjordes av en rödaktig lera "rålka".
På en del plättar växte ingenting på grund av för mycket alun "ölo".
Sådana fläckar kallades "stjärpa" skärpa. I övrigt växte på myrarna
bl.a. ängsull "fäiva" och vid bäckar och vattengropar "meissne" missne.
Ängsullen var besvärande, därför att den vita ullen gärna trängde in
i näsa och mun vid andningen och orsakade nysningar och hosta.

Med hänsyn till markens beskaffenhet kunde man tala om "töuslått" tuv-
slåtter och "stenslått" stenslåtter. Dessa slåttersätt betecknades
också som "hackslått" hackslåtter, emedan man inte kunde slå skär utan
måste hacka med lien omkring tuvor och stenar.

När myrslåttern var färdig, kunde man "tå hem läian" tå hem liarna.
Då återstod endast ladningen. Det var vanligt, att husmodern bakade
våfflor, så att man kunde ha ett litet kalas i familjen, när slåttern
var slut.

Slåttern på vallarna

Slåttern på vallarna ("trera" träderna) tillgick ursprungligen i stort sett som på myrarna. Man slog höet med lie, breddade ut det på förmiddagen och hopade eller räfsade om det halvtorra höet på eftermiddagen. Räfsa om "refs åom" innebar, att höet vändes och luckrades med räfsan, så att det bildade strängar. Nästa dag vändes hoparna och breddades ut, likaså strängarna. En del bönder brukade stacka höet "staack", d, v, s. det lades ihop med räfsa eller högaffel till större högar eller vålmar. Stackningen förekom oftare, om det såg ut att bli regn. Ett säkrare sätt att skydda höet, så att det inte förstördes av regn, var att hässja det. Hässjan byggdes upp av hässjevirke "hesivärke". Det bestod av kraftiga stolpar "hesistölpan" med iborrade pinnar "hesipeinnan", vanligen fem i varje stolpe. Pinnarna skulle vara något snedställda uppåt, för att hässjestängerna "hesiräindän" hässjerindorna skulle ligga säkrare. Pinnar fanns endast på ena sidan av stolpen. På grund av rindornas och höets tyngd, som ville dra hässjan framåt, stötte hässjestolparna ned i marken ganska mycket bakåtlutande och hela hässjan kom därför att luta bakåt och därigenom få bättre jämvikt. Varje stolpe stöddes dessutom med ett stöd på vardera sidan. Stöden "ståra" vid ändstolparna ställdes snett utåt från hässjan sett, för att denna inte skulle "siga ihop" säi ihåp i längdled. När det slagna höet hade legat några timmar, började hässjningen. Nedersta rindan lades ut mellan stolparna, och höet räfsades ihop, fämnades och bars till hässjan, där det lades ned på rindorna och luckrades något med händerna, för att bättre kunna torka. Man kunde också köra höet på en släpsläde och hässja det med högaffel eller en grepe. Så fortsatte hässjningen, tills alla fem rindorna var fulla. För att nå upp, när man lade hö på den översta rindan, hade en del bönder en hässjestol "hesistål", vars ena ände vilade på marken och den andra försedd med två ben. Hässjningen avslutades med att hässjan "kammades" med räfsan uppför och ned, så att höstråna kom att ligga vertikalt utefter hässjan. Avsikten med kamningen var, att regndropparna skulle kunna löpa utefter stråna på hässjans yta och inte tränga in i höet. En del bönder hässjade alltid sitt trädeshö "treshö", oavsett om det var bra eller dåligt bärgningsväder.

Anm. I en del fall var hässjestolparna gjorda med en längre nedersta pinne, som stack ut på ömse sidor om stolpen. Man kunde då lägga ut två "nederstrindor" (nedersträinden), en på vardera sidan av stolpen. Höet låg då säkrare kvar på de nedersta rindorna. Om man bara hade en första rinda föll det lätt av, innan man hunnit med att lägga på andra rindan.

Från och med ungefär sekelskiftet underlättades slåtterarbetet på vallarna väsentligt genom tillkomsten av maskiner, såsom slåttermaskinen, häst- eller släpräfsan, hövändaren och senare tid höfläkten.

Slåttermaskinen drogs av en häst och senare av traktor. Med den slog man alla vallar, som var någorlunda fria från markstenar och slapp därigenom det tunga arbetet med lieslätter. Dikesrenarna och ¹dikena måste man dock slå med lie. Det kallades att "slå kring" ("slå kröngo"). Det var viktigt, att detta arbete inte försumrades, ty inom några ^{är}förbuskades dikena av framför allt sälg och björk, om man inte slog kring.

Med släpräfsan kunde höet köras ihop och släpas till hässjan vid hässjningen och till ladan vid ladningen. Höet lades upp i hässjan med en högaffel och skyfflade in i ladan med samma redskap. Det sistnämnda arbetet kallades att "moka in höet" mocka in höet. Med hövändaren vispade man om höet, så att man slapp både att hopa det eller breda det.

Släpräfsan kunde också användas vid ladningen av hässjor. Rindorna drogs ur hässjan, så att höet föll ned på marken. Släpräfsan kunde då köras tvärs över hässjan och ta med sig det mesta av höet mellan två stolpar,

"en hel längd" ~~av hässjan,~~ "i hel leingd". Kvarblivet hö på marken räfsades ihop, "refs eett" räfsa ^{efter} Innan släpräfsan kom i bruk, var det också vanligt, att höet vid lad-

ningen lades på en släpsläde, på vilken man hade spikat fast en träram, som gick en god bit utanför släden. På denna lades höet och trampades ihop av en kvinna eller ett barn eller flera, innan lasset kördes till ladan och mockades in med högaffel. I modernare tid byggdes lador med breda dörrar, så att man kunde köra lasset direkt in i ladan. En sådan lada kallades "tjyrlöro" körlada. Numera kör många jordbrukare hem höet direkt och "blåser" det med en höfläkt upp på höskullen.

När slåttern även på vallarna var slut, ställde man till med slåttergille "slåttdjile" med kaffe och dopp. Dans kunde även ibland förekomma.

Kalix i februari 1986.

Ernst Lundbäck
(Ernst Lundbäck)

Foto: B G Nilsson

Hjulräfsa för traktor kvarglömd vid den havade ladan

Ord och uttryck om slåttern i kalixmålet

Ytterbyn

Äindjesvere

gja opa äindje

byri å bäri

byri ve bärningän

bärningstän

slå, slå kröngo

slåtn

äindjesdåon

in lääi

vörongläi

smäai, smäi läian

läisme

Fålforsjsmen

Ståortresksmen

Nesbismen

bläot, bläotsmiri

hål, hålsmiri

skjal, skjala

släaip, släip läian

weti

siit

ströuksten

ströök, ströuk läian

wetitjälär, ströuktjälär

hålegg, rão

båkan

bääind, bäind opa läian

tjiore

i tåg el tååg, tågän (pl)

tjail, tjäail (verb)

ina, inabote

öutabak

råtting

läorv, årv

bla, blare (best.form)

kweist

knåp

ängesvädret

gå på äng= börja slåttern

börja att bärga

börja med bärgningen

bärgningstiden

slå, slå omkring

slåttern

ängesdon

en lie

extra lie, reservlie

smida, smida liarna

liesmed

Fallforssmeden

Storträksmeden

Näsbyssmeden

blöt(mjuk), blöt(mjuk)smidd

hård, hårdsmidd

skal, "skalig"

slipa, slipa liarna

vättja, göra vass

"sända", "sänna" = brynsten

stryksten, bryne

"stryka", stryka lien

vättjekäril, strykäril

hålegg, rão=råegg

båkan, baksidan

binda, binda på liarna

tjudret

en tåga, tågorna

kil, kila

inåt, inåtbunden

utåtbaken

rotting

lieorv, orv

blad, bladet

kvist

knäp

i reefs, reefs (verb)

refsháskj

refstöy

refspeinn, peinnhöur

höður

weess

tjára

tretjoro

kára-kuno-bánrefs

vörongrefs

swega

lamm, lámmán

swegaemn

virí

wääir

flætt

lööytj

átdrag

lörö, lörotre., gjaktre, lörobre, lörodör

lára

bööl

legg ini böla

löft opa böla

feemm

refsfamn

áoppta(g)

bölkjar, bölkuno

Dysi

hááop(verb), háop(subst)

bree, bre öut

refs áom

råhöge

törrhöge

regän öut

a Verkåta

stjer

håslögt, lenslögt

starr starrslått

frekän, frekne

selting

fäiva

meissne

en räfsa, räfsa (verb)

räfsalsen, räfskammen

räfstyg, räfskaft

räfspinne, pinnhuvud

huvud

våssa

tjåra (verb)

tråttjåra

karl, kvinna barnræfsa

extra ræfsa, reservræfsa

svege

"låm", skaft

svegåmne

vidja

vrida

flåta

"lycka", löpögla

åtdrag

lada, ladutrå., gångtrå, ladubråde

ladudörr

lada (verb)

börda

lågga i bördan

lyfta på bördan

fåmna

råfsfamn

upptag

bördkarl, bördkvinna

dyssja

hopa, hop

breda breda ut

råfsa om

"råhöet", det råa höet

törrhö

"regna ut" (så att man inte kan lada)

Vår-Kata

skår(det område, som slås, där man går framåt med lien)

hårdslaget, lenslaget

starr, starrslått

fråken, fråknen

såltling

"fiv", ångsull

missne

stööynt
 stöyntbat
 kråkhacka
 tåhågga
 nest, neståjåra
 blata, blåat
 blåatflaska
 sweeick, sweicka
 årja
 böltre
 hemtar, sopahemtar
 kânt
 tånnbrö
 lääimp
 sopan
 kåltjil
 ölo
 rålka
 löro jär håva
 låra djöno take
 traamp, tramp ini löron
 såålt, sålt råhöge
 snöör, snör opät väggo
 råotander, råotandran
 fjetan, fjetane
 ööl, ölän
 bära ruko
 tå hem läian
 låra slöute
 slåtttdjil
 åt, åte
 möy, möye
 brems, bremsan
 flugo, flugin
 bläinding, pl -an
 knåbb, knåbbän
 swiro
 djeting
 djetingböyll
 håombäl, håombälböyll

"stynta" göra kort, förkorta.
 styntband
 kråkhacka
 tåhugg
 "näst" matsäck, "nästgöra", ^{lägga} matsäck
 "blandan", blanda (verb)
 blandflaskan
 svicka, svickan
 orga, handtag i kär
 bördträ
 "hämtare", mjölkhämtare, mjölk-
^{spann} könt
 tunnbröd
 limpa
 mjölk
 kallkälla
 alun
 rödbrun, alunhaltig lera
 ladan är "havad"= har snedställ
 lada genom taket da väggar
 trampa, trampa i ladan
 salta, salta råhöet
 kasta, kasta(höet) uppför väg-
 rotander, ^{garna} rötandrar=rotskidor
 fjät, fjätet
 "öla", "ölorna"=tårem, tåremmar
 bära ruko, bära höbörd på två
 ta hem liarna ^{stänger}
 lada slutet
 slåttergille
 "åt", "åtet"(koll)bitande insek-
 ter
 mygg, mygget (koll)= myggen
 broms, bromsar (insekten)
 fluga, flugorna
 "blinding" ett slags mindre
 broms
 knott, knotten
 "svidon", småknott
 geting
 "getingbylla", getingbo
 humla, hummelbylla, hummelbo

hési, həsi
 hesistölp
 hesiräind
 hesipeinn
 står, stora hessja
 hesistöļ
 he jár höge å enar bredd

slåttmasin
 sleprefs, hestrefs
 slepslera
 hövendar
 höfleckt

hackslått
 tūsåått
 stenslått

rääind frekne i land
 höge liot blåsnäs

Kalix 86.02.19

Ernst Lundbäck
 (Ernst Lundbäck)

trere, trera
 tresslått
 treshöge
 djegåln, gråodjegåln
 timotäj
 röklövern, väitklövern
 kweickråota
 skållärgrese
 fäindjegåln
 ålmök
 grenfrekne
 tåpaksblåom
 törvåltou
 gjamålförna

hässja(subst), hässja (verb)
 hässjestolpe
 "hässjerinda", hässjestång

hässjepinne
 stöd, stödja hässjan

hässjestol
 det är hö över hela tegens
 bredd, när man brett ut det
 slåttermaskin

släpräfsa, hästräfsa
 släpsläde
 hövåndare
 höfläkt

hackslåtter
 tuvslåtter
 stenslåtter

"rinda" fräknen i land
 höet måste få "blåsnas", d.v.s.
 vinden måste kunna blåsa genom
 rått hö, för att det skall torka

"trädet" = gräsvallen, träderna
 trädesslått

trädeshö, vallhö
 jägel, grovjägel
 timotej

rödklövern, vitklövern
 kvickroten

"skallergräset", "höskallran
 finjägel

"ålmök", kropp, mjölke, rallar-
 ros

grenfräken

"tobaksblomma", rölleka

"törveltuva", tättliggande
 småtuvor

"gammålförna"